

سنجش درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان نیریز با روش تاکسونومی عددی

حسین خادمی - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، مرکز رضوانشهر صدوق یزد
فاطمه زارع‌پور* - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، مرکز رضوانشهر صدوق یزد

تأیید نهایی: ۱۳۹۴/۰۳/۱۰

پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۹/۲۹

چکیده

نقاط روستایی نقش بسیار مهمی در توسعه و پیشرفت کشورها دارند. اگر نقاط روستایی با اجرای برنامه‌ریزی دقیق و متناسب با ویژگی‌های روستاهای آن منطقه توسعه یابند، بی‌شک در توسعه ملی نقش اساسی ایفا می‌کنند. نقاط روستایی شهرستان نیریز واقع در استان فارس به‌منظور رفع نابرابری‌ها در توزیع امکانات و خدمات روستاها به یک برنامه‌ریزی صحیح با مدنظر قراردادن ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بالقوه و بالفعل نقاط روستایی نیاز دارد. در این پژوهش، به‌منظور سنجش درجه توسعه‌یافتگی و تعیین شکاف بین دهستان‌ها و همچنین نقش فاصله دهستان‌ها تا مرکز شهرستان و تأثیر وجود امکانات و خدمات و توزیع آن‌ها بر توسعه‌یافتگی دهستان‌ها، ۶۴ شاخص اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای سال ۱۳۹۰ انتخاب شد و با استفاده از روش آنالیز تاکسونومی عددی دهستان‌های شهرستان نیریز بررسی شد. نتایج نشان می‌دهد دهستان ریزآب از نظر شاخص‌های جمعیتی، عمرانی، زیربنایی و مراکز خدماتی در رتبه اول قرار دارد و به‌دلیل داشتن جمعیت و وسعت زیاد نسبت به سایر دهستان‌ها، توسعه‌یافته‌ترین دهستان محسوب می‌شود. همچنین دهستان هرگان با وجود اینکه فاصله اندکی با مرکز شهرستان نیریز دارد، به‌دلیل جمعیت کم و پراکندگی نقاط روستایی و همچنین کوهستانی بودن، توسعه‌نیافته‌ترین دهستان شهرستان به‌شمار می‌رود. از نظر سطح توسعه‌یافتگی از میان نه دهستان شهرستان، دهستان‌های ریزآب، آباد طشک، رستاق در گروه دهستان‌های برخوردار، دهستان‌های بختگان، حنا، دهچاه، مشکان، قطروه در گروه دهستان‌های نیمه‌برخوردار و دهستان هرگان در گروه محروم‌ترین دهستان طبقه‌بندی شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: تاکسونومی، توسعه‌یافتگی، دهستان، شاخص‌های توسعه سنجش، عددی.

مقدمه

شناخت و تجزیه و تحلیل وضع مناطق در زمینه‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نخستین گام در فرایند برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای است. در این صورت، تنگناها و محدودیت‌های مناطق مشخص می‌شود و می‌توان برای رفع آن اقدام کرد (رضوانی، ۱۳۸۱: ۴۵۹)؛ بنابراین، توزیع متعادل امکانات و خدمات گامی در راستای از بین بردن عدم تعادل‌های منطقه‌ای است؛ زیرا هرچه قدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه منجر می‌شود و در نهایت موجب عدم تعادل توزیع جمعیت در سطح منطقه و سرزمین می‌شود (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۰: ۲۱). بسیاری از نظریه‌ها و مدل‌های توسعه تا پیش از جنگ جهانی دوم، ابعاد غیرفضایی پدیده‌های اجتماعی-اقتصادی را تحلیل و تبیین کرده‌اند. بعد از جنگ دوم جهانی، اقتصاددانان توجه خود را از بعد زمانی به بعد مکانی و منطقه‌ای توسعه معطوف کردند و همچنین بسیاری از نظریه‌پردازان ابعاد فضایی فرایند توسعه اجتماعی-اقتصادی را توصیف و تبیین کردند. یکی از اهداف برنامه‌ریزی‌های ناحیه‌ای توسعه متعادل نواحی و جلوگیری از ایجاد نواحی محروم و عقب‌مانده است. می‌توان از نتایج تحقیقات در تخصیص اعتبارات عمرانی براساس درجه توسعه‌یافتگی استفاده کرد و در نتیجه، به دهستان‌های توسعه‌یافته بودجه کمتر و به دهستان‌های توسعه‌نیافته بودجه بیشتر اختصاص داد (حقی، ۱۳۷۰: ۱۸۴). در این پژوهش، دهستان‌های شهرستان نیریز از نظر شاخص‌های مختلف (جمعیتی، اقتصادی عمرانی، زیربنایی، بهداشتی، درمانی و تولیدی) با استفاده از آنالیز تاکسونومی عددی تجزیه و تحلیل شده‌اند و وضعیت توسعه‌یافتگی و میزان برخورداری دهستان‌ها از نظر این شاخص‌ها مشخص شده‌اند. هدف اصلی این تحقیق، بررسی و تعیین میزان و سطح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان نیریز به صورت علمی است تا تصویر جامع و کامل از وضعیت دهستان‌های شهرستان از لحاظ درجه توسعه‌یافتگی، طبقه‌بندی و مقایسه آن‌ها به دست آید. در نتیجه، این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

۱. آیا بین درجه توسعه‌یافتگی و تعداد جمعیت دهستان‌ها ارتباطی وجود دارد؟

۲. آیا توزیع جغرافیایی نامتعادل خدمات و امکانات دهستان‌ها در منطقه با عقب‌ماندگی دهستان‌ها رابطه دارد؟

۳. آیا بین درجه توسعه‌یافتگی و فاصله دهستان‌ها از مرکز شهرستان ارتباطی وجود دارد؟

مبانی نظری

در ادبیات برنامه‌ریزی و علوم اقتصادی و منطقه‌ای بارها از مفهوم توسعه استفاده شده است. توسعه در مفهوم، حرکت به سمت بهبودی و تغییر شرایط از وضع کنونی به شرایطی مطلوب‌تر است و جنبه هدفمندی آرمانی‌تری به نمایش می‌گذارد. مفهوم امروزی توسعه، پایداری فضایی-مکانی است که بر توسعه متعادل فضایی، توزیع مناسب سکونتگاه‌ها و فعالیت‌ها و ساختار سلسله‌مراتبی مناسب شبکه شهری-روستایی تأکید دارد (کلانتری و عبدالله‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۰). از این رو، مقصود مطلوب توسعه، بهبود کیفیت زندگی همه است؛ بنابراین، کوشش برای دستیابی به توسعه باید به شکلی باشد که منافع بیشتر مردم را دربرگیرد و اگر بخش محدودی از جامعه از فرایند توسعه-که خود یک فرایند تغییر مطلوب است- بهره‌مند شود، نمی‌توان آن را توسعه نامید (جمعه‌پور، ۱۳۸۴: ۵۲). در مطالعه و بررسی وضعیت نقاط روستایی باید سنجش واقعیت‌ها از طریق معیارهای قابل اطمینان صورت پذیرد و در تحقیقات علمی مربوط به روستاها باید شاخص‌های توسعه با ویژگی کیفی به کمی تبدیل شود. اقتصاددانان کلاسیک برخی نظریه‌های رشد و توسعه اقتصادی از جمله نظریه توسعه خطی را ارائه دادند و اقتصاددانان نئوکلاسیک نیز در پیشبرد و تکمیل آن‌ها نقش مهمی ایفا کردند، اما آن‌ها فقط پدیده توسعه را توصیف و تحلیل و عوامل مؤثر بر آن را تبیین کردند، بدون اینکه راه‌حلی در این زمینه ارائه دهند. از دهه

۱۹۵۰ به بعد، برخی نیازها به ارائه نظریه‌ها و مدل‌هایی منجر شد که حاوی نسخه‌هایی برای توسعه جوامع و مناطق عقب‌مانده بودند. «نظریه فشار همه‌جانبه»^۱ رودان^۲ (۱۹۴۳)، «راهبرد رشد متعادل»^۳ نورکس^۴ (۱۹۵۳) و «راهبرد رشد نامتعادل»^۵ هیرشمن^۶ (۱۹۸۵) نمونه‌هایی از این راهبردها و مدل‌هاست (کلانتری و دیگران، ۱۳۸۲: ۴۲). فرانسوا پرو نظریه راهبرد قطب رشد را برای رشد و توسعه شهرستان‌های کمتر توسعه‌یافته ارائه کرد (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۰: ۶۹). جان فریدمن مدل فضایی مرکز-پیرامون را با الهام از تجربه کشورهای پیشرفته صنعتی پیشنهاد کرد. به عقیده وی، هر کشوری از یک یا چند بخش هسته‌ای و شهرستان‌های پیرامونی تشکیل می‌شود و مناطق هسته‌ای از راه‌های اثر سلطه اطلاعاتی، نوین‌سازی، اثر روانی، اثر پیوند و اثر تولیدی، برتری خود را بر پیرامون اعمال می‌کنند (مهندسین مشاور DHV، ۱۳۷۱: ۳۸). در این میان، میسرا یک مدل سلسله‌مراتب پنج مرحله‌ای شامل روستای مرکزی^۷ در سطح محلی، مراکز خدمات^۸ در سطح مناطق خرد، نقاط رشد^۹ در سطح مناطق میانی، مراکز رشد^{۱۰} در سطح منطقه‌ای و قطب‌های رشد^{۱۱} در سطح ملی را ارائه و پیشنهاد داد (میسرا، ۱۹۷۶: ۵۳). شایان ذکر است بعضی از این نظریه‌ها و الگوها به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه در حوزه توسعه روستایی به اجرا گذاشته شده است که آثار و نتایج مثبت و منفی مختلفی دربرداشته است.

روش پژوهش

در این تحقیق توصیفی و تحلیلی از روش تحلیل تاکسونومی عددی استفاده شده است و محاسبات آماری با به‌کارگیری نرم‌افزار Excel و Spss صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش کل جمعیت روستایی شهرستان نیریز را دربرمی‌گیرد. گردآوری اطلاعات به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای و همچنین پیمایشی و مراجعه به ادارات مختلف انجام گرفته است. سپس با روش تاکسونومی عددی درجه توسعه‌یافتگی دهستان تعیین شده و طبقه‌بندی دهستان‌ها صورت پذیرفته است.

معرفی شاخص‌های مورد مطالعه

به‌منظور تعیین میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان نیریز، ۶۴ شاخص مربوط به بخش اقتصادی، تولیدی، بهداشتی و درمانی، جمعیتی، مراکز خدماتی آموزشی، زیربنایی، فرهنگی- ورزشی و مذهبی تدوین شد که شاخص‌های مربوط به هر بخش در جدول ۱ ارائه می‌شود.

1. Bigpush strategy
2. Rodan
3. Balanced growth strategy
4. Nurkse
5. Unbalanced growth strategy
6. Hirschm
7. Central village
8. Service centres
9. Growth points
10. Growth centres
11. Growth pole

جدول ۱. شاخص‌های مورد استفاده برای سنجش سطح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان نیریز

متغیرها	ردیف	شاخص‌ها	متغیرها	ردیف	شاخص‌ها
اقتصادی	۱	معدن	۳۴	خانه بهداشت	
	۲	کارخانه	۳۵	مرکز بهداشت	
	۳	واحد مرغداری	۳۶	داروخانه	
	۴	گاوداری	۳۷	تعداد پزشک	
	۵	دامداری صنعتی	۳۸	بهیار	
	۶	میزان تولید پسته در هکتار	۳۹	بهورز	
	۷	میزان تولید انار در هکتار	۴۰	دامپزشک	
	۸	میزان تولید انجیر دیم در هکتار	۴۱	حمام عمومی	
	۹	میزان تولید بادام در هکتار	۴۲	اورژانس	
	۱۰	میزان تولید محصولات باغی (انگور، هلو، به، سیب)	۴۳	دندان‌پزشک	
تولیدی	۱۱	گلخانه	۴۴	سرانه بیمه خانوار روستایی	
	۱۲	سطح زیرکشت	۴۵	کاردان بهداشت محیط	
	۱۳	چاه عمیق	۴۶	مراکز تسهیلات زایمانی	
	۱۴	قنات	۴۷	تعداد جمعیت	
	۱۵	چشمه	۴۸	بعد خانوار	
	۱۶	تعداد دام بزرگ	۴۹	تعداد مردان	
	۱۷	تعداد دام کوچک	۵۰	تعداد زنان	
	۱۸	نانوایی	۵۱	آب لوله‌کشی	
	۱۹	جایگاه عرضه سوخت	۵۲	گاز لوله‌کشی	
	۲۰	باجه خدمات بانکی	۵۳	مخابرات	
مراکز خدماتی	۲۱	مرکز خدماتی جهاد کشاورزی	۵۴	برق	
	۲۲	مرکز خدماتی دامپزشکی	۵۵	راه آسفالت	
	۲۳	پست و دفاتر ICT	۵۶	حمل و نقل عمومی	
	۲۴	دهیاری	۵۷	اجرای طرح هادی و مقاوم‌سازی منازل روستایی	
	۲۵	فروشگاه‌های تعاون روستایی	۵۸	دسترسی به روزنامه و مجله	
	۲۶	مراکز تعاون روستایی	۵۹	تعداد کتابخانه‌های عمومی	
	۲۷	مقاطع ابتدایی	۶۰	برخورداری به شبکه‌های تلویزیونی و صدوسیما	
	۲۸	مقاطع راهنمایی	۶۱	برخورداری از مکان ورزشی	
	۲۹	مقاطع دبیرستان	۶۲	برخوردار از شورای اسلامی	
	۳۰	مراکز شبانه‌روزی	۶۳	برخوردار از مسجد، حسینیه، امامزاده	
آموزشی	۳۱	تعداد زنان باسواد	۶۴	دسترسی به اینترنت	
	۳۲	تعداد مردان باسواد			
	۳۳	تعداد مهدکودک			

منبع: نگارندگان

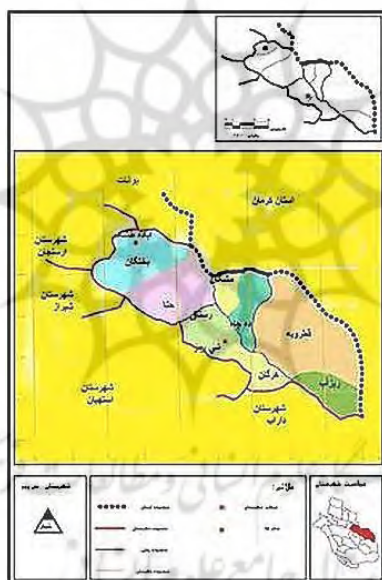
محدوده پژوهش

منطقه مورد مطالعه شهرستان نیریز واقع در شرق استان فارس است که با ۹ دهستان و ۲۳۴ نقطه روستایی و ۴ نقطه شهری، حدود ۸/۸ درصد مساحت استان را دربرمی‌گیرد و از نظر وسعت در بین شهرستان‌های استان رتبه دوم را دارد. تعداد آبادی‌های شهرستان زیاد و به صورت پراکنده است و جمعیت محدود دارد.

بحث و یافته‌ها

از معروف‌ترین روش‌های رتبه‌بندی مناطق از لحاظ توسعه‌یافتگی روش تاکسونومی عددی است که براساس آن، مجموعه‌ای از نقاط، مکان‌ها و درکل موارد به زیرمجموعه‌های کم‌وبیش همگن تقسیم می‌شود و برای بررسی و سنجش

میزان توسعه یافتگی نواحی، مقیاسی قابل قبول در اختیار برنامه‌ریزان قرار می‌گیرد. این روش برای نخستین بار در اوایل دهه ۱۹۵۰ در عرصه مطالعات برنامه‌ریزی به کار گرفته شد. در سال ۱۹۵۲، ریاضی‌دانان لهستانی این روش را به طور علمی در برنامه‌ریزی به کار بردند (بیدآبادی، ۱۳۶۲: ۵). در سال ۱۹۶۸، پرفسور هلوینگ از مدرسه عالی اقتصاد یونسکو (زیاری، ۱۳۸۰: ۱۳۷)، این روش را برای درجه‌بندی، طبقه‌بندی و مقایسه مناطق و سکونتگاه‌های مختلف با توجه به درجه توسعه و نوین‌سازی آن‌ها مطرح کرد (داتا، ۱۳۶۵: ۵). در این روش، به منظور رده‌بندی و گروه‌بندی نواحی، سکونتگاه‌ها و سایر نقاط، شاخص‌های مختلف مرتبط با برنامه‌ریزی توسعه در نظر گرفته می‌شود و پس از انجام دادن محاسبات لازم، ابتدا زیرمجموعه‌های همگن تعیین می‌شوند و پس از رده‌بندی نواحی یا سکونتگاه‌ها داخل هر گروه، درجه توسعه هر کدام مشخص می‌شود. در مراحل بعد، با استفاده از نتایج رتبه‌بندی و با توجه به اهداف کوتاه‌مدت، بلندمدت و میان‌مدت، می‌توان عدم تعادل بین نواحی و سکونتگاه‌ها را رفع کرد (هجرتی، ۱۳۷۹: ۱۳۲). از آنجاکه هدف از این پژوهش بررسی وضعیت توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان نی‌ریز بوده است، همه دهستان‌ها در یک مجموعه همگن در نظر گرفته شده است. به منظور بررسی درجه توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان نی‌ریز بر اساس di و cio به ترتیب درجه توسعه یافتگی آن‌ها مرتب شده است.

شکل ۱. شهرستان نی‌ریز به تفکیک دهستان‌ها

جدول ۲. درجه‌بندی نقاط براساس درجه توسعه یافتگی

درجه توسعه یافتگی	مناطق به ترتیب درجه توسعه یافتگی
۰/۶۵۶۰۷۱۸	ریزآب
۰/۷۰۹۸۴۱۲	آباد طشک
۰/۷۳۶۹۷۸	رستاق
۰/۷۶۰۸۹۳۵	قطرویه
۰/۷۶۶۵۵۶۰۱	بختگان
۰/۷۷۹۹۱۳۴	حنا
۰/۸۰۱۶۵۵۶	دهجاه
۰/۸۳۸۴۱۰۸	مشکان
۰/۹۶۷۱۲۰۲	هرگان

بدین ترتیب، دهستان ریزآب توسعه‌یافته‌ترین و دهستان هرگان توسعه‌نیافته‌ترین دهستان است و بقیه دهستان‌ها در حد فاصل این دو قرار می‌گیرند. به این منظور، دامنه تغییرات درجه توسعه‌یافتگی محاسبه و سپس تقسیم می‌شود تا حدود هر طبقه به دست آید:

$$0/311 = 0/656 \times 0/967^\circ = \text{دامنه تغییرات}$$

$$0/103 = 3 : 0/311 = \text{حدود طبقات}$$

در نتیجه، حدود و نام‌گذاری هر طبقه به صورت زیر است:

۰/۷۵۹ تا ۰/۶۵۶: دهستان‌های با درجه توسعه‌یافتگی بالا

۰/۸۳۶ تا ۰/۷۵۹: دهستان‌های با درجه توسعه‌یافتگی متوسط

۰/۹۶۷ تا ۰/۸۳۶: دهستان‌های با درجه توسعه‌یافتگی پایین

۱. دهستان‌هایی با درجه توسعه‌یافتگی بالا: از مجموعه دهستان‌های شهرستان نی‌ریز، درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های ریزآب، آباد طشک، رستاق بالاست. این دهستان‌ها با داشتن ویژگی‌های وسعت و جمعیت زیاد (ریزآب)، توانمندی‌های طبیعی و همچنین موقعیت ساحلی (آباد طشک) و فاصله کم با مرکز شهرستان (رستاق) امکانات و خدمات بیشتری را به خود جذب کرده‌اند.

۲. دهستان‌هایی با درجه توسعه‌یافتگی متوسط: دهستان‌های این گروه شامل قطرویه، بختگان، حنا، دهچاه و مشکان می‌شود که از نظر امکانات و خدمات تقریباً به دهستان‌های درجه اول شبیه‌اند.

۳. دهستان‌هایی با درجه توسعه‌یافتگی پایین: دهستان هرگان محروم‌ترین دهستان شهرستان محسوب می‌شود و از نظر شاخص‌های توسعه‌یافتگی در وضعیت نامناسبی قرار دارد. نکته شایان توجه آن است که دهستان هرگان در فاصله ۱۸ کیلومتری مرکز شهرستان قرار دارد و دومین دهستان از نظر نزدیکی به شهر نی‌ریز است، اما به دلیل اینکه ساکنان روستاهای آن عشایر اسکان یافته و دارای جمعیت محدود و پراکنده است و همچنین بیشتر اراضی واقع در آن مربوط به منابع ملی است، سطح توسعه‌یافتگی آن پایین است. به منظور محرومیت‌زدایی از این دهستان و تعادل در توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان، باید در تخصیص اعتبارات عمرانی و بودجه‌های دولتی، اولویت بیشتری به این دهستان داده شود. همچنین مسئولان باید اقدامات و برنامه‌ریزی لازم را برای واگذاری اراضی ملی به منظور باغداری و کشاورزی اهالی دهستان، احداث راه آسفالت، ایجاد مجتمع دامپروری صنعتی، تجمع روستاهای پراکنده انجام دهند. در جدول ۳، رتبه‌بندی دهستان‌ها به تفکیک شاخص‌های مختلف مشخص می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، از این نظر تفاوت‌هایی بین دهستان‌ها وجود دارد. از نظر شاخص جمعیتی، عمرانی- زیربنایی، مراکز خدماتی دهستان ریزآب؛ از نظر شاخص‌های آموزشی- بهداشتی و درمانی دهستان آباد طشک؛ از لحاظ شاخص فرهنگی، ورزشی، مذهبی دهستان دهچاه و همچنین در شاخص اقتصادی و تولیدی دهستان رستاق در رتبه‌های اول جای گرفته‌اند. از بعد شاخص‌های جمعیتی دهستان مشکان؛ در زمینه شاخص اقتصادی دهستان بختگان؛ در زمینه شاخص‌های آموزشی، بهداشتی و درمانی، عمرانی و زیربنایی، فرهنگی، ورزشی و مذهبی، خدماتی و تولیدی، دهستان هرگان در رتبه‌های آخر قرار گرفته‌اند.

جدول ۳. رتبه‌بندی دهستان‌ها از نظر وضعیت توسعه‌یافتگی به تفکیک شاخص‌ها

شاخص جمعیتی	درجه توسعه	شاخص آموزشی	درجه توسعه	شاخص بهداشتی و درمانی	درجه توسعه	شاخص زیربنایی	درجه توسعه
ریزآب	۰	آبادیه طشک	۰/۴۶۳	آبادیه طشک	۰/۴۶۳	ریزآب	۰/۴۶۴
حنا	۰/۰۷۸	بختگان	۰/۶۶۲	ریزآب	۰/۶۶۲	حنا	۰/۴۹۵
بختگان	۰/۱۸۳	ریزآب	۰/۶۶۳	قطرویه	۰/۶۶۳	رستاق	۰/۵۴
رستاق	۰/۳۹۹	قطرویه	۰/۶۹۶	دهچاه	۰/۶۹۶	بختگان	۰/۶۵۸
آبادیه طشک	۰/۴۲۵	دهچاه	۰/۷۵۳	مشکان	۰/۷۶۴	آبادیه طشک	۰/۷۲۹
دهچاه	۰/۵۴۴	حنا	۰/۷۹۳	حنا	۰/۷۸	قطرویه	۰/۷۳۱
قطرویه	۰/۶۸۴	مشکان	۰/۸۱	بختگان	۰/۸۱۶	دهچاه	۰/۷۷۶
هرگان	۰/۷۳۶	رستاق	۰/۸۸۵	رستاق	۰/۸۶	مشکان	۰/۸۱۴
مشکان	۰/۷۷۴	هرگان	۰/۸۸۵	هرگان	۰/۹۹۱	هرگان	۰/۹۴
دهچاه	۰/۵۹۷	ریزآب	۰/۲۱۷	رستاق	۰	رستاق	۰/۴۱۴
قطرویه	۰/۶۵	آبادیه طشک	۰/۴۹۸	هرگان	۰/۵۳۶	قطرویه	۰/۶۸۳
ریزآب	۰/۶۶۷	حنا	۰/۵۵	حنا	۰/۵۷۲	مشکان	۰/۶۸۴
آبادیه طشک	۰/۷۰۲	بختگان	۰/۶	قطرویه	۰/۵۷۷	ریزآب	۰/۷۲۸
بختگان	۰/۷۱۷	قطرویه	۰/۶۳	دهچاه	۰/۶۱	بختگان	۰/۷۳۳
مشکان	۰/۷۳۵	دهچاه	۰/۶۹	آبادیه طشک	۰/۶۱	آبادیه طشک	۰/۷۳۸
رستاق	۰/۷۶	مشکان	۰/۷۱۴	ریزآب	۰/۶۷۴	دهچاه	۰/۷۹۹
حنا	۰/۸۲	رستاق	۰/۷۸۶	مشکان	۰/۷۲	حنا	۰/۸۳۶
هرگان	۰/۹۶۲	هرگان	۰/۸۷۹	بختگان	۰/۷۳۲	هرگان	۰/۹۰۷

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج بررسی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد از نظر وضعیت توسعه‌یافتگی از مجموعه دهستان‌های شهرستان، دهستان ریزآب به دلیل داشتن جمعیت و وسعت زیاد به‌رغم داشتن فاصله ۱۱۰ کیلومتر تا شهر نیریز، نسبت به بقیه مناطق روستایی توسعه‌یافته‌تر است. دهستان آبادیه طشک با فاصله ۱۲۰ کیلومتر تا مرکز شهرستان بعد از آن در رده دوم جای می‌گیرد. دهستان هرگان با اینکه از لحاظ نزدیکی به مرکز شهرستان بعد از دهستان رستاق قرار دارد، جمعیت محدود و پراکنده و کوهستانی بودن از عوامل عقب‌ماندگی آن به‌شمار رود. براین اساس، عامل فاصله از مرکز شهرستان از عوامل عقب‌ماندگی دهستان هرگان به‌شمار نمی‌آید. این پژوهش با هدف سنجش درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان نیریز به‌منظور کمک به برنامه‌ریزی صحیح درباره دهستان‌ها و توجیه لازم در زمینه تخصیص اعتبارات عمرانی به پرسش‌های مطرح‌شده پژوهش پاسخ می‌دهد:

پرسش اول: آیا بین درجه توسعه‌یافتگی و تعداد جمعیت دهستان‌ها ارتباطی وجود دارد؟

از آزمون‌های آماری مناسب برای سنجش درجه توسعه‌یافتگی، آزمون ضریب همبستگی پیرسون است. دامنه تغییرات ضریب همبستگی از +۱ تا -۱ در نوسان است. ضریب همبستگی صفر نشان‌دهنده نبود همبستگی بین دو متغیر است. اگر ضریب همبستگی بین صفر تا +۱ باشد؛ یعنی همبستگی مثبت و تغییرات متغیرها همسو هستند. بی‌شک هرچه مقدار آن به صفر نزدیک‌تر باشد، همبستگی مثبت ولی ضعیف‌تر و هرچه به +۱ تمایل پیدا کند، همبستگی مثبت و شدیدتر است. ضریب همبستگی بین جمعیت و درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌ها ۰/۶۸ است (جدول ۴) که معرف همبستگی مثبت بین دو متغیر مذکور است. این موضوع بیان می‌کند با افزایش یا کاهش جمعیت، سطح توسعه نیز افزایش یا کاهش می‌یابد.

جدول ۴. ضریب همبستگی بین جمعیت و درجه توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان نیریز

متغیرها	درجه توسعه یافتگی	سطح معناداری
تعداد جمعیت	۰/۶۸	$P < ۰/۰۵$

منبع: نگارندگان

پرسش دوم: آیا توزیع جغرافیایی نامتعادل خدمات و امکانات دهستان‌ها در منطقه با عقب‌ماندگی دهستان‌ها رابطه دارد؟

براساس نتایج، درجه توسعه یافتگی دهستان‌ها (جدول ۲) مشخص شد. هشت دهستان (ریزآب، آباد طشک، رستاق، قطرویه، بختگان، حنا، دهچاه و مشکان) که خدمات و امکانات بیشتری دارند، در سطوح اولیه توسعه یافتگی قرار دارند و دهستان هرگان با فاصله حدود ۱۸ کیلومتر از مرکز شهرستان، امکانات و خدمات کمتری داشته است و محروم‌ترین دهستان شهرستان بوده و در رده آخر توسعه یافتگی قرار گرفته است. برای پاسخگویی به این پرسش نیز از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول ۵ گزارش می‌شود.

جدول ۵. ضریب همبستگی بین سطوح خدمات و عقب‌ماندگی دهستان‌ها

متغیرها	شاخص جمعیتی	شاخص آموزش	شاخص فرهنگی	شاخص زیربنایی	شاخص بهداشتی	شاخص خدماتی	شاخص اقتصادی	شاخص تولیدی	کل خدمات
عقب‌ماندگی روستاها	-۰/۶۸	-۰/۷۷	-۰/۷۶	-۰/۷۳	-۰/۳۹	-۰/۶۱	-۰/۱۸	-۰/۵۸	-۰/۸۰
سطح معناداری	۰/۰۱	۰/۰۱	۰/۰۱	۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۰۱	NS	۰/۰۵	۰/۰۱

منبع: نگارندگان

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، رابطه منفی بین عقب‌ماندگی دهستان‌ها و سطوح خدمات وجود دارد که این رابطه بین عقب‌ماندگی دهستان‌ها با شاخص‌های جمعیتی، آموزشی، فرهنگی، زیربنایی، خدماتی و کل خدمات در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار و در شاخص بهداشتی و تولیدی در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار است. به عبارت دیگر، هرچه ارائه خدمات در دهستان‌ها بیشتر باشد، دهستان توسعه یافته‌تر است. هرچند رابطه عقب‌ماندگی دهستان و خدمات اقتصادی منفی است، این رابطه معنی‌دار نیست؛ بنابراین، توزیع نامتعادل امکانات و خدمات در دهستان‌های شهرستان نیریز به راحتی قابل مشاهده است و این رابطه همبستگی مذکور تأیید می‌شود.

پرسش سوم: آیا بین درجه توسعه یافتگی و فاصله دهستان‌ها از مرکز شهرستان ارتباطی وجود دارد؟

در این پژوهش، شاخص‌های عمده‌ای برای ارزیابی درجه توسعه یافتگی بررسی شد. یکی از این شاخص‌ها فاصله دهستان‌ها تا مرکز شهرستان بود. این شهرستان شامل نه دهستان است که از میان آن‌ها، دهستان ریزآب با ۱۱۰ کیلومتر فاصله تا شهر نیریز از نظر درجه توسعه یافتگی رتبه اول و دهستان آباد طشک با ۱۲۰ کیلومتر فاصله در رده بعدی قرار گرفته است. شایان ذکر است دهستان هرگان در فاصله ۱۸ کیلومتری مرکز شهرستان واقع شده است و در بین دهستان‌ها دومین دهستان نزدیک به شهر نیریز است، ولی به دلیل کوهستانی بودن و جمعیت محدود و پراکنده و کمبود امکانات و خدمات از محروم‌ترین دهستان‌های شهرستان محسوب می‌شود. مطابق جدول ۳، دهستان هرگان در شاخص‌های توسعه (آموزشی، بهداشتی و درمانی، زیربنایی، فرهنگی، ورزشی و مذهبی، مراکز خدماتی و تولیدی) در رده آخر توسعه قرار گرفته است. برای پاسخگویی به این پرسش از ضریب همبستگی استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۶ گزارش می‌شود.

جدول ۶. ضریب همبستگی بین فاصله دهستان‌ها و درجه توسعه یافتگی

متغیرها	درجه توسعه یافتگی	سطح معناداری
فاصله دهستان‌ها	۰/۱۶	NS

منبع: نگارندگان

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، رابطه بین فاصله دهستان‌ها و درجه توسعه یافتگی ۰/۱۶ است و بیانگر نبود همبستگی بین دو متغیر مذکور است که این رابطه معنی‌دار نیست و تأیید نمی‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رویکرد برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های نواحی روستایی رسیدن به الگوی مناسبی از امکانات و فعالیت‌ها براساس پتانسیل‌های فضاهای جغرافیایی است. در این راستا، شناخت این مناطق از لحاظ عملکرد فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی به‌ویژه تأثیر این ویژگی‌ها بر مشخصات کارکردی مناطق روستایی از نظر توسعه‌ای اهمیت زیادی در زمینه برنامه‌ریزی دارد. در چند دهه اخیر، با پیشرفت فناوری و تحولاتی که در ساختار اقتصادی و اجتماعی جوامع روستایی رخ داده است، این جوامع دچار تغییرات گسترده‌ای شده است. نگرش مناسب به وضعیت توزیع امکانات و تسهیلات خدماتی و نحوه بهره‌مندی هر یک از دهستان‌ها از این امکانات از عوامل بسیار مهم در روند توسعه و تداوم حیات روستاهاست.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد تفاوت‌های زیادی در سطوح توسعه یافتگی در مناطق روستایی شهرستان نیریز وجود دارد که با مشخص شدن درجه توسعه یافتگی و جایگاه توسعه‌ای هر دهستان، پیشنهادهایی در راستای بهبود وضعیت مناطق روستایی شهرستان به شرح زیر ارائه می‌شود:

دهستان‌های برخوردار (شامل دهستان‌های درجه اول و درجه دوم)

این دهستان‌ها از نظر امکانات و خدمات نسبت به دهستان هرگان وضعیت بهتری دارند. خدمات پیشنهادی ارائه شده به این دهستان‌ها شامل موارد زیر است:

۱. تخصیص حقاچه دریاچه بختگان و طشک از رودخانه کر و سیوند؛
۲. تخصیص اعتبار لازم به منظور تکمیل سد چشمه عاشق در دهستان ریزآب؛
۳. تخصیص اعتبار به منظور تکمیل و ایجاد صنایع زیردستی پروژه صنعت فولاد در دهستان قطرویه؛
۴. تجهیز مراکز بهداشتی و درمانی در روستاهای مرکزی؛
۵. توسعه و گسترش صنعت گردشگری در منطقه بهرام گور و بختگان با توجه به قرارگرفتن دوسوم شهرستان نیریز در منطقه حفاظت‌شده؛
۶. فراهم کردن زمینه توسعه صنایع در دهستان‌ها و ایجاد کارگاه‌های کوچک؛
۷. حمایت از فعالیت‌های معادن کرومیت و سنگ چینی در دهستان حنا و آباد طشک برای رفع بیکاری و پیشرفت اقتصادی؛
۸. وجود سیستم مناسب برای دفع فاضلاب و آب‌های سطحی در دهستان‌ها؛
۹. ایجاد راه‌های ارتباطی با شهرستان‌ها و استان‌های هم‌جوار به منظور خارج شدن دهستان‌ها از بن‌بست منطقه‌ای؛
۱۰. ایجاد شبکه گازرسانی در سطح دهستان‌ها؛
۱۱. ایجاد دفاتر پستی و دفتر مخابراتی در روستاها؛

۱۲. در زمینه کشاورزی یکپارچه‌سازی اراضی و بهبود وضعیت راه‌های بین مزارع و مکانیزه‌شدن بیشتر عملیات کشاورزی.

دهستان محروم (دهستان قرارگرفته در درجه سوم)

این دهستان از خدمات بسیار ابتدایی بهره‌مند می‌شود و اکنون باید امکانات بیشتری برای بهبود سطح خدماتی آن‌ها در نظر گرفته شود از جمله:

۱. دسترسی به جاده آسفالت و مناسب؛
۲. تهیه و اجرای طرح‌های آبرسانی؛
۳. اجرای طرح جمع‌دمداری‌های سنتی و کوچک؛
۴. واگذاری اراضی ملی توسط مسئولان اداره منابع طبیعی و آبخیزداری به منظور توسعه دمداری؛
۵. اجرای طرح جمع‌روستاهای پراکنده با جمعیت کم برای تسهیل در خدمات‌رسانی؛
۶. اجرای طرح کاشت گل محمدی؛
۷. اجرای طرح هادی در روستاها؛
۸. ایجاد مدارس ابتدایی در روستاهای با جمعیت بیشتر؛
۹. مطالعه و بررسی مسیر ارتباطی دهستان هرگان به شهرستان داراب؛
۱۰. با توجه به پژوهش حاضر در دهستان هرگان نسبت به سایر دهستان‌های شهرستان بالاترین شکاف در توسعه روستایی مشاهده شده است؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود در برنامه‌های میان‌مدت توسعه‌ای، اولویت اول به مناطق محروم روستایی دهستان هرگان با هدف برقراری تعادل نسبی و توازن در سطح توسعه دهستان‌های شهرستان داده شود.
۱۱. در تخصیص هر نوع راهبرد توسعه روستایی باید قابلیت‌های فنی و شرایط فرهنگی و اجتماعی روستاییان مدنظر قرار گیرد. توسعه با توده مردم سروکار دارد و در برنامه‌های توسعه روستایی باید به مسئله مشارکت مردمی به‌عنوان یک پیش‌فرض اساسی توجه شود. به این منظور، پیشنهاد می‌شود به صورت جامع و در قالب «پژوهش‌های ارزیابی مشارکت روستایی» بخش‌های اولویت‌دار (خدماتی، زیرساختی، تولیدی، بهداشتی، آموزش، راه و...) توسعه در هر دهستان شناسایی شود. به عبارت دیگر، بهتر است برای آنکه در قالب راهبرد «توسعه پایدار و همه‌جانبه روستایی» عمل شود، پروژه‌ها و طرح‌های توسعه‌ای در یک پیمایش نزدیک و مشارکتی در هر روستای دهستان‌ها و سپس در سطوح بالاتر تعریف شود.

منابع

۱. ابراهیمی نورعلی، علیرضا، ۱۳۷۵، تعیین درجه توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان لرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
۲. ازکیا، مصطفی، ۱۳۷۰، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی روستایی، چاپ دوم، انتشارات اطلاعات.
۳. امینی‌نژاد، غلامرضا، بیگ محمدی، حسن و سیدحسن حسینی ابری، ۱۳۸۷، تحلیل درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در استان بوشهر، فصلنامه روستا و توسعه، دانشگاه اصفهان، شماره ۳، ص ۱۴۴.
۴. بیدآبادی، بیژن، ۱۳۶۲، آنالیز تاکسونومی عددی، سازمان برنامه و بودجه، اراک.
۵. جمعه‌پور، محمود، ۱۳۸۵، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی دیدگاه‌ها و روش‌ها، چاپ چهارم، انتشارات سمت.

۶. حسین‌زاده دلیر، کریم، ۱۳۸۰، **برنامه‌ریزی ناحیه‌ای**، چاپ اول، انتشارات سمت.
۷. حقی، محمدعلی، ۱۳۷۰، **شاخص‌های کالبدی و طرح‌ریزی سرزمینی**، مجموعه مقالات طرح‌ریزی کالبدی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۸. حیدری، بهرام، ۱۳۸۳، **سنجش درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان آمل**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان.
۹. داتا، ام، ۱۳۶۵، **روش‌های اقتصادسنجی**، ترجمه ابوالقاسم هاشمی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران.
۱۰. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۳، **مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی**، چاپ اول، نشر قومس.
۱۱. رضوانی، محمدرضا و بهمن صحنه، ۱۳۸۴، **سنجش سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی با استفاده از روش منطق فازی در دهستان‌های آق قلا و بهمن ترکمن**، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳، ص ۲.
۱۲. زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۷۹، **سنجش درجه توسعه‌یافتگی فرهنگی استان‌های ایران**، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶، ص ۹۲.
۱۳. زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۸۰، **اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه یزد.
۱۴. کلانتری، خلیل، ایروانی، هوشنگ و محمد وفایی‌نژاد، ۱۳۸۲، **سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربت حیدریه (۱۳۶۵-۱۳۷۹)**، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۴، ص ۴۲.
۱۵. کلانتری، خلیل و غلامحسین عبدالزاده، ۱۳۹۱، **برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین**، انتشارات فرهنگ صبا، تهران.
۱۶. مزروعی، رجبعلی، ۱۳۷۳، **تعیین درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان اصفهان**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۷. مهندسان مشاور، DHV از هلند، ۱۳۷۱، **رهنمودهایی بر برنامه‌ریزی مراکز روستایی**، سلسله انتشارات روستا و توسعه، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، شماره ۱۰.
۱۸. هجرتی، محمدحسن، ۱۳۷۹، **جغرافیا و توسعه روستایی**، مرکز فرهنگی آبا، تهران.
19. Ebrahimi Nur Ali, A., 1996, **Determin the degree of development of the provinces rural areas of Lorestan**, M.A Thesis, Allameh Tabatabai University. (In Persian)
20. Azkia, M., 1981, **Introduction to rural sociology**, 2nd edition, Information Publication.
21. Amininejad, G., Bigmohammdy, H. and Abary H., 2008, **Analysis of the development of rural areas in the of south pars gas fied facility province Bushehr**, Journal of Rural and Dvelopment, University Isfahan, Vol.8, No.3, PP.144. (In Persian)
22. Bidabadi, B., 1983, **Numerical analy ztaksunomy**, Organization Plan andBodget, Arak. (In Persian)
23. Jomepour, M., 2011, **An in trodution to: Rural development planning approaches and methods**, 4th edition, Samt Publication. (In Persian)
24. Hosseinzadehdalir, K., 2001, **Regional planning**, 1st edition, Samt Publication. (In Persian)
25. Haghi, M. A., 1991, **Indicators of physical and territorial planning**, Proceedings of the physical planning, Research Center of Urban ArchitectureIran. (In Persian)
26. Heydari, B., 1994, **Assess the degree of development of the city of Amol county**, M.A Thesis, Department of Geography, University of Isfahan. (In Persian)
27. Data, M., 1986, **Econometric methods**, Translated by: Hashmi, A., University Press center, Tehran. (In Persian)
28. Rezvani, M. R., 2004, **Introduction:Rural development planning**, 1st edition, GHomes. (In Persian)
29. Rezvani, M. R. and Sahn, B., 1994, **E valuation of rural development using fuzzy logic in the village of Aghghla and February Turkmen**, Journal of Rural and development, Vol. 8, No. 3, PP. 2. (In Persian)

30. Ziyari, K., 2000, **Assess the degree of cultural development in the province of Iran**, Journal of social sciences, Vol. 8, No. 16, PP. 92. *(In Persian)*
31. Ziyari, K., 2001, **Principles and methods of regional planning**, 2nd edition, Yazd University Pubication. *(In Persian)*
32. Kalantary, K., Irvani, H., and Vafaeingad, M., 2003, **Assessment of rurar development in the city Torbat Haydariye(1986- 2000)**, Geographical Research, Vol. 35, No. 44, PP. 42. *(In Persian)*
33. Kalantary, K. and Abdollahzadeh, G., 2012, **Spatial planning and land**, Saba cultural Publication, Tehran. *(In Persian)*
34. Mazrui, R. A., 1994, **Determine the degree of development of city of Isfahan**, M.A Thesis, Shahid Beheshti University. *(In Persian)*
35. Consulting Engineers., DHV, Netherland, 1992, **Planning guidelines rural centers**, Series And Application Rural Development, Research And Rural Issues. No.10.
36. Hajraty, M. H., 2000, **Geography and rurar development**, Abba Cultural Center, Tehran. *(In Persian)*
37. Misra, R. P., 1948, **Regional planning and national development**, Vikas Publishing House, New Dehli.
38. <http://www.sums.ac.ir/shabakeh/nayriz/map>

